

Mənim yazdıqlarım gərək zamanın, tarixin sınağından çıxsın

"Gələcəklə bağlı dəqiq sözü ancaq gələcəyin özü deyəcək"

- Elçin müəllim, sizin üçün əşyaların dəyəri, önəmi, əzizliyi nədən asılıdır?

- Mektublari, əlyazmaları "əşya" adlandırmaq bilmərəm nə dərəcədə doğrudur. Onları "əşya" adlandırmaq - ünsiyyətə "əşya" demək kimi bir şeydir. İlyas Əfəndiyevin arxiv toplaqla arası yox idi. Onun əlyazmalarının bir hissəsi Salman Mümtaz adına Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivindədir, bir qismi də mənədir. O öz kitablarını belə saxlamırdı, amma mənə öksinirdi, uşaqlıqdan bəri yazdıqlarım da qalır. Amma təəssüf ki, arxivim çox səlhişsizdir. Kitabxanam da o gündədir. Həm bağ evimdə, həm şəhərdəki mənzilimdə böyük bir kitabxana var. Bəzən bilərəm ki, hansısa kitab mənə var, amma onu axtarıb tapa bilmərəm, zəng vurub xahiş edirəm, Axundov adına kitabxanadan mənə homin nəşri tapıb yollayırlar. Uzun sözün qıssası, bu pandemiyə dövründə istədim ki, arxivimi, kitablarımı bir az qaydaya salım. Bu zaman çoxlu maraqlı avtoqrafli kitablar, mektublər, özümün yazıb unudulmuş sənədlər çıxdı. Və onları tapdıqca da, xatirələr canlandı, yəni arxivni qaydaya salmaq qaldı bir konarda, esselər, başqa yazılar yazdım: Mir Cəlal, Əli Vəliyev, Mirvarid Dilbazi, Abbas Zamanov, Tofiq Kazımov

Əşyaların da sanki insanlar kimi taleyi var: Əksəri hansısa anın, bir dolu zamanın xatirələri ilə bağlıdır. "Əşyaların taleyi" adlı müsahibə layihəmizin budafəki qonağı Xalq yazıçısı Elçindir. Elçin müəllimlə onun üçün dəyərə, əhəmiyyətlə sahib, yaşadığı ömrünün ifadələrindən sayılı biləcək bəzi əşyalardan danışdıq...

mektublər, avtoqraflar, o xatirələr bu gün də adamı alıb aparır. Vaxtı ilə qızım Günay mənə ithaf olunmuş şeirlərdən ibarət "Nədir ömrün monası" adlı kitab tərtib etmişdi.

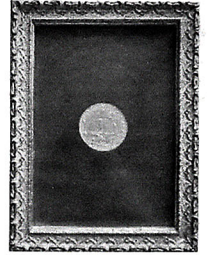
yaşım tamam olanda Mehdi Hüseyn mənə avtoqrafla kitab bağışlayıb və bu mənə bağışlanan ilk avtoqrafı nəşirdir. Sonralar atama bağışladığı kitablara da avtoqrafı ikimizin adına yazdı. Süleyman Rohimov, Mir Cəlal, Əli Vəliyev, Mirzə İbrahimov, Əbülbhosov və bir çox başqa nasirlərin, Süleyman Rüstəm, Rosul Rza, Nigar Rəfilboyli, Mirvarid Dilbazi, Mir Mehdi Seyidzadə və yəni də bir çox başqa şairlərin, Qulam Məmmədli, Əziz Şorif, Əbülbqasım Hüseynzadə, Əli Səbri, Mikayil Rzaquluzadə və o dövrün başqa qecaman ədiblərinin mənə verdiyi avtoqraflar özlüyündə bir tarixdir.

Qoribədir ki, mən gənclik illərimdə də yaşlı nəslin nümayəndələri ilə dostluq edirdim. Əziz Şorif, Qulam Məmmədli, Abbas Zamanov, Əbülbqasım Hüseynzadə, unudulmaz Məmməd Cəfər müəllim və başqaları ilə. Qulam Məmmədli dünyadan köçəndə bir yazı yazmışdım. Vaxtı ilə mən Tunisidə Karfogen xarabalıqlarını görmüşdüm. Orada nəhəng gövdəli bir zeytun ağacını gümüş çərçivəyə almışdılar. Tunis dövləti onu milli sərəvət elan etmişdi. O ağacın 2700 ildən çox yaşı vardı. Homin ağac böyük bir tarixin şahidi idi və mənə çox təsir etmişdi ki, homin üç min illik ağac toptəzo bəhərlər verir. Qulam Məmmədli rəhmətə gedəndə yazdığım o yazıda onu homin ağacla müqayisə et-

mışdim. Çünki Qulam müəllim doxsan yaşlarında da salnamolər üzə çıxarırdı, yazı-yaradırdı. Özünün xahişi ilə Noriman Norimanov haqqındakı salnaməsinin redaktoru oldum. On söz də yazdım. Yaxud Əbülbqasım kişi mənə bağışladığı avtoqraflarda "gənə dostum Elçin" yazırdı və bütün bunlara baxıram, onlar mənə çox canlı, az qala diri varlıq təsiri bağışlayır, mənə o unudulmaz və gözəl illərə aparır.

- Qızlarınız cəmiyyətlər tərəfindən tanınan, sayılıb-seçilən insanlardır. Sualım ondan ibarətdir ki, onların bugünkü uğurlarının ifadəsi olan hansı əşyalar var ki, onlar da bu gün sizin üçün qiymətliyədir?

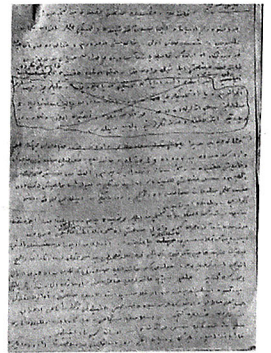
- Böyük qızım Günay Bülbül adına orta məktəbi qızıl medalla bitirib. Təhsilini başa vuran günü homin medali mənə bağışladı. Yaxud o biri qızlarım Humay da, Aysu da, Günayın özü də universitetləri fərqlənən diplomu ilə bitiriblər və homin diplomları da iş otağımdakı şafəkdə, kitabların yanında. Onların da, novələrin də kitab rəflərindəki fotoları, uşaq vaxtı çəkdiyələri şəkillər, elə bil, unudulmaz bir filmin fraqmentləridir.

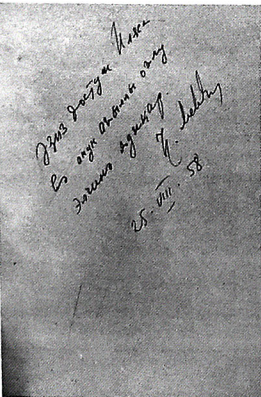
Günay Əfəndiyevanın Bülbül adına orta məktəbi məktəbini bitirəndə ləyiq görüldüyü qızıl medal

- Atanız, Xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyevin hansı əşyaları onu sizə daha çox xatırladır?

- O, elə homişə mənim xatirəmədir. Sənin salma gəldikdə isə, çoxlu fotolar, kasetləri, diskiləri var. Onun sonuncu fotosunu Zülgübdə mən çəkmışəm. Təsbehi də mənədir. Sədə bir üzüyü vardı, gümüş üzüküydü, xoşu gəlirdi, homişə taxırdı. Hə-

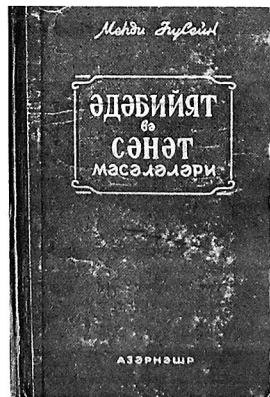

İlyas Əfəndiyevin əlyazması

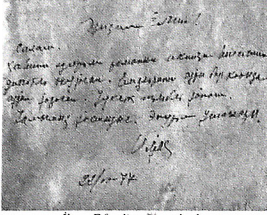
Mehdi Hüseynin "Ədəbiyyat və sənət məsələləri" kitabına yazdığı avtoqraf

haqqında. Şuşa barədə esselər və s. Məsəl üçün, Abbas Zamanov bir çox kitablarını səmimi avtoqraflarla mənə bağışlayıb. Onunla elə məhrəməno münasibətimiz vardı ki, hələ qızlarım balaca olanda, onlara da məktub yazırdı, təbriklər göndərirdi. Bütün bu cür

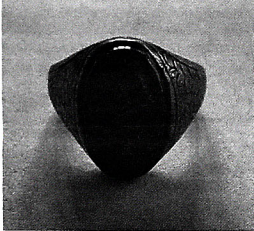
Amma son dövrlərdə avtoqraflara baxarkən gördüm ki, mənə başqa şeirlər də həsr edilmiş, özü də avtoqraflar şəklinə. Mosolov, Qabil, Bəxtiyar Vahabzadə, Modino Gülgün, Əliqə Kürçaylı, Hikmət Ziya, Rəfiq Zəkə və başqaları. Onların şeirləri mənə həsr edilən homin kitabla salınmayıb, amma onların da hər biri mənim üçün əzizdir. 11

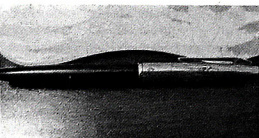
İlyas Əfəndiyevın məktubu

min üzüyü də saxlayıram və s. Əlyazmaları, mənə yazdığı məktubları... O, məktublaşmağı sevən adam deyildi, yazanda da çox yığcam yazırdı. "Söyüdü arx" romanı Bakıda, sonra da Moskvada "Drujba narodov" jurnalında dərc edildi, nəşr olundu, o vaxtı mərkəzi radioda səhnələşdirildi. Oxucular, dinləyicilər hər tərəfdən yüzrlərlə məktub yazırdı, bəlkə, tək-tükünə cavab yazıb. Bu, biganəlik deyildi, sadəcə, xasiyyəti beləydi. Özü haqqında yazılmış məqalələri də öləri gözənd keçirirdi, vassalam. Bozən heç gözənd də keçirmirdi. Gündünlük də yazırdı. Amma mənə bir neçə məktub yazıb və onlar mənim üçün çox qiymətli dir. Elə bil təzədən danışıraq.

İlyas Əfəndiyevın üzüyü

O, həm də mənim əsərlərimin ilk oxucusu idi. Özünün də yeni yazılarını mənə oxumağa verirdi. Bizim aramızda bir yöndə yarıdıcılıq, həmkarlıq münasibəti var idi. O, dil məsələsində haddən artıq vasvası idi. Mətdədə bir sözün yerinə oturmaması o saat diqqətini çəkirdi. "Mahmud və Məryəm", "Ağ dəvə", "Ölüm hökmü" romanlarının və başqa yazılarının hamısını oxumuşdu və oxuyandan sonra qeydlərini bildirirdi, bəzən də elə qranqaları konarında yazırdı. Onlar da durur.

İlyas Əfəndiyevın qışanı

- Sizə, son üçün insan həyatdan kəçəndən sonra onunla bağlı əşyalar daha fərqli mənə daşıyır?

- Biz onlar barədə düşünəndə başa düşürük ki, hansısa uzaq sofordə deyillər, bu sofordən geri qayıtmayacaqlar. Əlaçsızlıq çox

şeyin mahiyyətini başqalaşdırır və noticodə biz onlarla bağlı çox şeyə başqa gözöl baxmağa başlayırıq. Hər halda, mən belə düşünürəm.

- Hələ 1984-cü ildə çap olunan "Beş daqiqə və əbədliyyət" adlı kitabınızın Ön sözündə yazmışdınız ki, bir dəfə İlyas Əfəndiyev əlini dahilərin kitabları düzətmüş kitab rəfinə uzadıb dedi ki, bunlardan sonra biz niyə yazırıq? Onda İlyas müəllimin xeyli yaş vardı, siz isə hələ cavan idiniz. Bu gün oxşar fikirlər sizin də ürəyinizdən keçirmi?

- O gün yaxşı yadımdadır. Atamğılə getmişdim. Gördüm ki, çox fikirlidir. Yazı məsələsinin arxasında əyləmişdi. Əlini kitab rəfinə uzadı, Şekspir, Stendal, Balzak, Tolstoy, Çexov, Dostoyevskinin kitablarını göstərib dedi ki, bunlardan sonra, biz niyə yazırıq? Onda mən dedim ki, hər halda hər bir xalqın öz təleyi var, hər yazıçı da öz xalqının təleyini, hiss-höyəcənini ifadə edir. Gülməyib bir söz demədi, başqa söhbətə keçdi. Mən bu gün də o fikirdəyəm ki, Azərbaycan xalqının təleyi və tarixi kontekstində qiymətləndirəson. Üzeyir Hacıbəyov Azərbaycan mədəniyyəti, təleyi, tarixi kontekstində dahidir, amma onu Bethovenlə, Baxla müqayisə etmək düz olmaz. Amma səndən gizlətmirəm, buna baxmayaraq, hərdən mən də o dahiyən kitabları baxanda birdən ağılımdan keçir ki, "bunlardan sonra biz niyə yazırıq?".

Ədəbiyyatın missiyası ki var, o missiyasını biz hələ sonacən dərk edə bilmirik, necə ki, həyatın mənasını axıracən anlamaq gücündə deyilik. "Baş" romanından kiçik bir epizod yadıma düşür: gözöl bir büləbul budağa qonub, gözöl də cəh-cəh vurur, bu vaxt ondan bir az aşağıdakı budaqda baramadan bir kəpənək çıxıb, ilk dəfə dünyaya göz açır. Həmin kəpənək baramadan çıxan kimi büləbul onu görür və tutub yeyir. Əgər o kəpənək gözü açılan kimi məhv olacaqdısa, görəson, həyata niyə gəlmişdi? Hər şeyin bir mənası, missiyası olmalıdır axı. İnsanın bu dünyadakı missiyası nədir? Bunu daqiq bilən var? Bizim "canlı varlıq" haqqında təsəvvürümüz niyə mütləq olmalıdır? Məsələn, deyirlər ki, filan planetdə həyat yoxdur, çünki orda oksigen yoxdur. Nə üçün yaşamaq üçün elə həkəmon oksigen olmalıdır? Bəlkə, orada hansısa varlıq karbonla, yaxud ayrı bir qazla yaşayır? Hələ 30-40 il bundan əvvəl bir dostumla bu barədə danışırdıq, olini bir daşa uzadıb dedi: "Onda sənin dediyindən belə çıxır ki, bunun da həyatı var?". Dedim, bəlkə də, var, nə bilirsən? Axı bizim həyatla bağlı təsəvvürümüz nə üçün mütləq olmalıdır? Bəlkə, daşların da elə bir həyatı var ki, o cür həyat forması bizim heç ağılımıza gəlmir? Həyatın və ədəbiyyatın missiyasını yoqin, biz heç zaman sonacən dərk etməyəcəyik. O vaxt ki, sonucunu insan olma-yacaq, yoqin, onda ədəbiyyatın da missiyası sona çatacaq. Bir əhvalat yadıma düşdü. Mən Nazirlər Kabinetində işləyəndə bir dəfə işim gəcəyə qədər uzandı. İş qurtarandan sonra istədim bir az piyada gəzmiş, gəzo-gəzo də İncəsənət Muzeyinin yanında xətirini istədiyim, hörmət etdiyim görkəmli bir in-

sanla rastlaşdım. Hal-əhval tutandan sonra soruşdum ki, xeyli vaxtdır görünürsən, hal-laradasan? Dedi ki, burda yox idim. Soruşdum ki, hara getmişdin? Cavab verdi ki, səndən həmişə müsbət dağğalar gəlir, ona görə də səno deyə bilərəm. Tam sənəmi və ciddi şəkildə barməğni göyə uzadıb dedi ki, Merkuriyə idim. Əsitmışdim ki, o, bozən qərībā şeylər danışır, ona görə də bir söz demədim, başqa məsələlərdən danışdım və sağollaşb ayrıldıq. Sonra bağa getdim, o yay İlyas Əfəndiyev bizimlə dincəlirdi, 1996-cı, həyatının sonucunu yayı idi. Oturub ordan-buradan söhbət ələdik. Soruşdu ki, səhərdə nə var, nə yox, kimləri görmüsən? Dedim bax, göy filankəsi gördüm. Atam da onun xətrini çox istəyirdi, o saat soruşdu ki, necədir? Dedim, yaxşıdır, həmişəki adamdır, ancaq mənə deyirdi ki, Merkuriyə getmişdim. Atam: "Merkuriyə?" - soruşdu. Dedim: " - Hə", sonra başqa söhbətə keçdik, hətta bir az konyak da içdik. Bir azdan atam yatmağa gedəndə birdən dayanıb, çox ciddi şəkildə mənə: " - Bura bax, - dedi, - nə bilirsən, bəlkə, o, elə düz deyir?". İndi hərdən bu söhbət yadıma düşəndə düşünürəm ki, harasa getmək bəyən elə ancaq təyyarə ilə, məşinlə olmalıdır? Bəlkə, həqiqətən o insanın göylərlə hansısa əlaqəsi olub? Ədəbiyyatın əzəli mövzularından biri dəliləv və ağıllıdır

mövzusu. Don Kixot, elə Hamletin özü kim idi? İnsana kim bu səlahiyyəti verib ki, kimisə dəli hesab etsin, kimisə ağıllı? Bəlkə, ən ağıllılar elə dəlillərdir? Ədəbiyyatda əbsalyut olmamalıdır. Yəni dorindən düşünəndə dünyanı tabularla yox, görünlər, azad şüurla dərk etməyə çalışmaq yazıçı üçün daha düzgün yoldur, çünki mənə görə ağıllıdır da, dəlilik də bizim təsəvvürümüzdəki həyat anlayışı kimi nisbi məvhumlardır.

- Elçin müəllim, gələcəkdə sizin əsərlərinizin personajlar muzeyi hazırlansa, o muzeydə hansı qəhrəmanlarınızı və necə təsəvvir edərdiniz?

- Mən istəmərim ki, muzeyim öz iştirakımla yaradılsın. Çünki mənim yazdıqlarım da, personajlarım da görək zamanın, tarixin sınağından çıxışın. Mən öz personajlarımın fiqurlarını təsəvvürəmdə canlandırma bilərəm, ancaq Fərid, gəl biz gələcəyinin işlərini qarıştımaq, istəsələr onlar o muzeyi yaradartlar.

- Əməkdar incəsənət xadimi, Xalq yazıçısı, filoloji elmlər doktoru, professorunuz, "İstiqal", "Sərəf", "Səhrət" or-dənləri, bir çox mükəfatlar almışsınız, bir sıra xarici universitetlərin fəxri doktorunuz. Bu qiymətləndirmələr barədə nə düşünürsünüz, o dəyərlandırmələr yazıçı üçün nə dərəcədə vacibdir?

- Yazıcının əsərlərinin qiymətləndirilməsi onun üçün xoş hadisədir. Xoşbəxtlik yox ha, xoş hadisə! Ancaq bax, Sovet vaxtı ədəbiyyatı generalı vardı, onlar deputat təyinin olunurdular, Stalin mükəfatı alırdılar, yazdıqları dərslərə düşürdülər. İndi hamı onlar? Əksəriyyəti əsərləri ilə birlikdə yoxdurlar. Sovet ideologiyası Çingiz Aytmatov ilk əsərlərini yazmağa başlayanda Sistemini yetirdirdi bir gənc qırğız yazıçısı kimi ona Lenin mükəfatı və sair ödəllər verirdi. Ancaq Çingizinin istədiyi da get-gədə onun əsərlərinin səviyyəsini qaldırdı. Bu gün Çingiz özü həmin mükəfatların fəvqündədir. Eyni mükəfatlar başqa ədəbiyyatı generallarına da verilmişdi, ancaq onların əsəri də, dediyim kimi, Sistemlə bərabər getdi. Sonotdə hər şeyi istedad həll edir. Puşkinin dövərində Marinski, yaxud Baron Brambsu ondan da

populyar, ondan da çox qiymətləndirilən müəlliflər idi. İndi hardadırlar? Heç rus ədəbiyyatşünasları da onların adlarını düzəməli yadda saxlamayıblar.

- Oxşar aqibət yəxun gələcəkdə təkararlansanız nə dərəcədə realdır, yəni bu gün səlahiyyətli, çox çap olunan yazartlar gələcəkdə unudula bilərlərmi?

- Əlbəttə, hər şey əla bilər, gələcəkdə bağlı daqiq sözü ancaq gələcəyinin özü deyəcəkdir. Yazıcının əsərlərinin həqiqi dəyərini onun istədiyi müəyyənləşdirir.

- Əgər əşya kimi mövcud olmanız mümkün olsaydı, hansı əşya olmaq istərdiniz?

- Fərid, hələ ki əşya kimi mövcud olmaq fikrində deyiləm.

Səhbətləşdi:

Fərid HÜSEYN

Xüsusi olaraq qafqazinfo.az üçün